

Londra Konferansında(1921) Görev Alan TBMM Heyeti Üyelerinin Türkiye'nin Siyasi ve Diplomatik Gelişimine Katkıları

Contributions of the TBMM Delegation Members Who Participated in the London Conference (1921) to Turkey's Political and Diplomatic Development

Neslihan BOLAT BOZASLAN*

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın son yılında İtilaf Devletleri, mağlup devletlerle savaşı sona erdiren çeşitli antlaşmalar imzalamıştır. Bu kapsamda Osmanlı Devleti ile Mondros Mütarekesi yapılmış ve ardından Anadolu'nun işgali süreci başlamıştır. Ancak Türk milleti, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Millî Mücadele'yi başlatarak askeri ve siyasi alanda önemli başarılar elde etmiştir. Özellikle I. İnönü Muharebesi'nde Batı Cephesi'nde kazanılan ilk düzenli ordu zaferi, İtilaf Devletleri'nin Millî Mücadele'ye bakışını önemli ölçüde değiştirmiştir. İtilaf Devletleri, Anadolu'ya yönelik planlarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ni de muhatap aldıklarını göstermek amacıyla Londra'da toplanan uluslararası konferansa TBMM'yi davet etmiştir. Her ne kadar konferansın temel amacı Sevr Antlaşması hükümlerini kabul ettirmek olsa da, bu davet TBMM'nin uluslararası alanda tanınması açısından önemli bir gelişme olmuştur. Londra Konferansı'nda TBMM Hükûmeti; Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında, Cami Bey (Aydın mebusu ve İtalya temsilcisi), Hüsrev Bey (Trabzon mebusu), Yunus Nadi Bey (İzmir mebusu), Zekai Bey (Adana mebusu) ve müşavirlerden oluşan bir heyet tarafından temsil edilmiştir. Bu çalışmada, Londra Konferansı'nda TBMM Hükûmeti'ni temsil eden heyet üyelerinin Türkiye'nin siyasi ve diplomatik gelişimine yaptıkları katkılar, arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: TBMM, Diplomasi, Siyaset, Türkiye

Abstract

In the final year of the First World War, the Allied Powers concluded various treaties to bring the war to an end with the defeated states. In this context, the Armistice of Mudros was signed with the Ottoman Empire, followed by the occupation of Anatolia. However, under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, the Turkish nation launched the National Struggle and achieved significant military and political successes. In particular, the first regular army victory on the Western Front at the First Battle of İnönü substantially altered the Allied Powers' perception of the National Struggle. In order to demonstrate that they now regarded the Government of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) as a legitimate interlocutor in their plans for Anatolia, the Allied Powers invited the TBMM to an international conference convened in London. Although the primary aim of the conference was to impose the provisions of the Treaty of Sèvres, this invitation constituted an important step toward the international recognition of the TBMM. At the London Conference, the Government of the TBMM was represented by a delegation headed by Minister of Foreign Affairs Bekir Sami Bey, and composed of Cami Bey (Deputy of Aydın and representative in Italy), Hüsrev Bey (Deputy of Trabzon), Yunus Nadi Bey (Deputy of İzmir), Zekai Bey (Deputy of Adana), and several advisors. This study examines, in light of archival documents, the contributions of the members of the delegation representing the Government of the TBMM at the London Conference to Turkey's political and diplomatic development.

Keywords: Grand National Assembly Delegation, Diplomacy, Politics, Türkiye

Extended Summary

This study has been prepared to reveal the contributions of the members of the Turkish Grand National Assembly (TBMM) delegation who participated in the London Conference, which the Allied Powers planned to sign with the Turkish Nation by slightly altering the provisions of the Treaty of Sèvres after the First İnönü victory. In preparing this study, methods and procedures used in historical research have been applied. In this context, the subject has been identified and limited. Subsequently, relevant published works have been examined. Finally, an archival research has been conducted related to the topic. Archive documents and

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, bolat@gantep.edu.tr / ORCID: 0000-0003-3345-356X

published works were reviewed with notes taken, and the notes were categorized according to their subjects. After the classification process was completed, the writing process began. The findings obtained as a result of these investigations are as follows:

The First World War, which began in 1914 and continued until 1918, concluded with the harsh treaties imposed on the defeated states by the victorious powers. The Allied Powers temporarily signed the Armistice of Mudros, as they could not reach an agreement regarding the territory of the Ottoman Empire. However, even though the treaty was signed with a temporary stipulation, the Allied Powers began to occupy Anatolia immediately after the armistice. These occupations provoked the reaction of the Turkish Nation, leading them to establish various associations to protest against the occupations in a short time. Under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, the Turkish Nation began to struggle both democratically through congresses and rallies, and militarily with the National Forces and regular army.

The activities of the national defense associations unified under the Türkiye Büyük Millet Meclisi (Grand National Assembly of Turkey) led to the consolidation of military units and the establishment of a regular army with the support of the Kuvayı Milliye (National Forces) and the populace. With the formation of the regular army, significant successes began to be achieved against the Greeks on the Western Front. The first of these victories, the First İnönü Battle (January 6-11, 1921), not only boosted the morale of the Turkish Nation and increased its belief in victory but also altered the perspective of the Allied powers towards the National Struggle. Following this victory, the Allied powers organized the London Conference (February 23, 1921) in an effort to compel the Turkish Nation to accept the Treaty of Sèvres, which was signed on August 10, 1920.

They invited only the Istanbul government to this conference and did not invite the TBMM government. They informed Grand Vizier Tevfik Pasha that the TBMM government could only send Mustafa Kemal Pasha as a delegate or, if they wished, send a representative. However, Mustafa Kemal Pasha expressed that they would not attend the conference unless they were officially invited. Following this reaction from Mustafa Kemal, as a result of subsequent negotiations, the Allied Powers found themselves compelled to invite the TBMM government to the London Conference. After the TBMM government accepted the invitation, discussions opened regarding who should go to London.

The Minister of Foreign Affairs, Bekir Sami Bey (Kunduh), the deputy of Adana, Aziz Zekai Bey (Apaydın), the deputy of İzmir, Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu), the deputy of Aydın, Cami Bey (Baykurt), and the deputy of Trabzon, Hüsrev Bey (Gerede) have been tasked with attending the London Conference. Bekir Sami Bey has been appointed as the head of the delegation. No conclusive results emerged from the London Conference. However, despite the fact that the delegation sent to London signed bilateral agreements with Italy, France, and England, these agreements were not ratified by the Grand National Assembly of Turkey (TBMM). The London Conference, significant for the international recognition of the TBMM, was an important trial of diplomacy. The members of the delegation who participated in this conference continued to serve our nation in subsequent processes. With their experiences in politics, diplomacy, and bureaucracy, they provided contributions to the State of the Republic of Turkey. Bekir Sami Bey, Hüsrev Bey, Yunus Nadi Bey, Zekai Bey, and Cami Bey held positions as deputies. After leaving their deputy roles for various reasons, Hüsrev Bey, Bekir Sami Bey, and Cami Bey took on duties in diplomacy. Yunus Nadi Bey was among the founders of the Anadolu Agency. Aziz Zekai Bey attended the Lausanne Conference and later served as a district governor.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı, süreci ve sonuçları itibarıyla devletlerin sosyal, siyasi ve iktisadi yapılarında derin tahribatlara yol açmıştır. Savaşın sonunda İtilaf Devletleri, mağlup devletlerle çeşitli antlaşmalar imzalamış; bu kapsamda Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi’ni kabul etmek zorunda kalmıştır. Bir mütareke olmasına rağmen ağır hükümler içeren bu anlaşmanın ardından İtilaf Devletleri, Anadolu’yu işgale başlamıştır (Kemal, 2010, s. 372). Özellikle mütarekenin 7. ve 24. maddelerine dayanılarak ülke hızla işgal edilmiş, Osmanlı ordusu terhis edilerek dağıtılmış ve silahlarına el konulmuştur (Ulusay, 2009, s. 233).

18 Ocak 1919’da toplanan Paris Barış Konferansı’nda, mağlup devletlere imzalatılacak antlaşmaların esasları görüşülmüştür. Bu konferansta, Batı Anadolu’da İtalya’nın varlığından rahatsız olan İngiltere, söz konusu bölgenin Yunanistan’a bırakılmasını sağlamıştır (Türkmen, 2000, s. 617). Nitekim Yunan kuvvetleri, gizli antlaşmalar doğrultusunda 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal etmiş ve sivil halka yönelik saldırılara başlamıştır (Haytoğlu, 2023, s. 1). İzmir’in işgali Anadolu’da büyük bir infial yaratmış; halk, haksız işgallere karşı tepki göstermiştir. Bölgesel direniş örgütlenmeleri, Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde birleşerek Millî Mücadele sürecini başlatmıştır.

İtilaf Devletleri, Anadolu’da giderek güçlenen bu mücadelenin yayılmasından rahatsızlık duymuş ve 16 Mart 1920’de fiilen işgal altında tuttıkları İstanbul’u resmen işgal ederek Meclis-i Mebusan’ı basmıştır. Bu süreçte Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde kongreler düzenleyen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Ankara’ya gelmiş; İstanbul’un işgali sonrasında milletin gerçek temsilcisi olacak yeni bir meclisin kurulmasının zorunlu olduğu kanaatine varmışlardır (Şimşir, 2009, s. 35). Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde yayımladığı genelge ile Ankara’da açılacak meclisin kuruluş esaslarını ilan etmiştir. Genelge doğrultusunda, 23 Nisan 1920 Cuma günü Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır (Çelik, 2007, s. 575).

TBMM’nin açılması, İtilaf Devletleri tarafından olumsuz karşılanmış; hemen ardından 24 Nisan 1920’de San Remo Konferansı toplanarak Osmanlı Devleti’ni fiilen sona erdirecek olan Sevr Antlaşması’nın esasları belirlenmiştir. Uzun müzakereler sonucunda Sevr Antlaşması, 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmıştır (Kocatürk, 2004, s. 129). Mondros Mütarekesi’nden sonra Sevr Antlaşması’nın da imzalanması, halkın İstanbul Hükümeti’ne olan güvenini tamamen sarsmış; milletin yegâne meşru temsilcisinin TBMM olduğu kanaatini güçlendirmiştir.

Bu süreçte cephelerde önemli askerî başarılar elde edilmiştir. Doğu Cephesi’nde Kazım Karabekir Paşa’nın başarıları, 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması’nın imzalanmasını sağlamıştır. Güney Cephesi’nde Kuvâ-yı Milliye birlikleri, Fransızlara karşı etkili bir direniş göstererek işgali durdurmuştur. Batı Cephesi’nde ise bir yandan Kuvâ-yı Milliye mücadelesi sürerken, diğer yandan düzenli ordunun kurulmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür (Okur, 2011, s. 76). Düzenli ordunun ilk başarısı, 6–10 Ocak 1921 tarihleri arasında gerçekleşen I. İnönü Muharebesi ile elde edilmiştir. Yunan kuvvetlerinin 23 Mart 1921’de yeniden başlattığı taarruz, 1 Nisan 1921’de kazanılan II. İnönü Zaferi ile durdurulmuştur. Bu başarılar, TBMM’nin halk nezdindeki meşruiyetini artırırken, İtilaf Devletleri’nin Ankara Hükümeti’ne bakışını da değiştirmiştir (Sonyel, 1991, s. 118).

I. İnönü Zaferi’nin ardından İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması’nda bazı değişiklikler yaparak Türk tarafına kabul ettirmek amacıyla Londra’da bir konferans toplanmasına karar vermiştir (Köstüklü, 1991, s. 607). Konferansa İstanbul Hükümeti doğrudan davet edilirken, TBMM Hükümeti için Mustafa Kemal Paşa’nın şahsen katılabileceği ya da bir temsilci gönderebileceği bildirilmiştir (Jaeschke, 1989, s. 13). Sadrazam Tevfik Paşa, Ankara’ya gönderdiği telgrafta, TBMM’nin konferansa temsilci göndermesini talep etmiştir (Demirel,

2009, s. 243). Mustafa Kemal Paşa ise cevabında, Türk milleti adına karar verecek tek merciin TBMM olduğunu vurgulayarak, konferansa davetin doğrudan TBMM'ye yapılması gerektiğini ifade etmiştir (ATASE, İSH 15-B, Kutu 1039, Gömlek 95, Belge 95). Ayrıca padişah ve İstanbul Hükümeti'nin TBMM'yi resmen tanınması gerektiğini belirtmiştir (Kara, 2009, s. 145).

Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'ya gönderdiği bir diğer telgrafta, TBMM tarafından alınacak kararların kabul edilmemesi hâlinde doğacak tarihî sorumluluğun İstanbul Hükümeti'ne ait olacağını bildirmiştir (ATASE, Kutu 1034, Gömlek 36, Belge 36-1a). 26 Ocak–8 Şubat 1921 tarihleri arasında yapılan karşılıklı yazışmalara rağmen uzlaşma sağlanamamış; bunun üzerine her iki hükümetin de konferansa ayrı ayrı katılması kararlaştırılmıştır (TBMMGZC, Cilt 7, s. 410–415).

Ankara'da, bir yandan Londra Konferansı'na katılım için resmî davet beklenirken, diğer yandan TBMM'yi temsil edecek heyetin belirlenmesi ile bu heyete verilecek yetki ve sorumluluklar müzakere edilmiştir (TBMMGZC, Cilt 1, s. 18–21; BCA, 30-18-1-1, 2-33-9). Yapılan görüşmeler sonucunda, TBMM Hükümeti'nin Londra Konferansı'nda Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında; Cami Bey (Aydın mebusu ve İtalya temsilcisi), Hüsrev Bey (Trabzon mebusu), Yunus Nadi Bey (İzmir mebusu), Zekai Bey (Adana mebusu) ve müşavirlerden oluşan bir heyet tarafından temsil edilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01/02.33.14). Mecliste yapılan oylamada, hükümetin sunduğu liste Bolu mebusu Yusuf İzzet Paşa dışında kabul edilmiş; Yusuf İzzet Paşa'nın listeden çıkarılmasının ardından Zekai Bey heyete dâhil edilerek gerekli onay alınmıştır (TBMMGZC, Cilt 8, s. 101).

TBMM heyeti, Antalya'dan vapurla hareket ederek Rodos üzerinden Audacieux adlı bir İtalyan savaş gemisiyle Roma'ya ulaşmıştır. Ancak İngiltere, Ankara heyetini bağımsız bir delegasyon olarak değil, İstanbul Hükümeti'nin bir uzantısı olarak değerlendirmiştir. Ankara Hükümeti'nin bu tutuma karşı geri adım atmaması üzerine, TBMM heyeti İtilaf Devletleri tarafından Londra'ya davet edilmiştir (Goloğlu, 1971, s. 106). Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyet, Londra Konferansı'nda TBMM Hükümeti'ni etkin biçimde temsil etmiştir. Siyaset ve diplomasi alanında yetkin kişilerden oluşan bu heyet üyeleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve diplomatik gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

Bu çalışmada, 1921 Londra Konferansı'na katılan TBMM heyeti üyelerinin Türkiye'nin siyasi ve diplomatik yapısının şekillenmesine yaptıkları katkılar, arşiv belgeleri ışığında ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Heyet Üyeleri

Bekir Sami Bey (Kunduh): 1865 yılında Osetya'nın Saniba köyünde, Rus ordusunda general olarak görev yapmış Musa Paşa ile Kevser Hanım'ın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi, Bekir Sami Bey henüz bir yaşındayken Anadolu'ya göç etmiştir (Konukçu, 2017, s. 259). Babası Musa Bey, 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Erzurum'da IV. Ordu bünyesinde görev yapmıştır (Mehmed Arif, 2009, s. 227). Aile, önce Aziziye'de, ardından Tokat'ın Batmantaş köyünde ikamet etmiştir. Bekir Sami Bey, eğitim amacıyla ailesi tarafından İstanbul'a gönderilmiştir (Konukçu, 2017, s. 276).

İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde öğrenim görmüş, mezuniyetinin ardından Paris'e giderek siyasal bilgiler alanında eğitim almıştır. Fatma Hanım ile evlenen Bekir Sami Bey'in Şevket ve Nimet adlarında iki çocuğu olmuştur. Kafkasya kökenli olması nedeniyle Osetçe ve Adigece; ayrıca Farsça, Fransızca, İtalyanca ve İngilizce bilmekteydi. Bekir Sami Bey, 16 Ocak 1933 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir (Gürdal, 2019, s. 19).

Meslek hayatına Hariciye Nezareti'nde başlamış, ardından Dâhiliye Nezareti'nde çeşitli görevlerde bulunmuştur (Halıcı, 2020, s. 1). Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İstanbul'a dönmüş; 1919 yılında kurulan Millî Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında yer

almıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Amasya mebusu olarak görev yapmış, Felâh-ı Vatan Grubu’nun yönetim kurulunda bulunmuştur (Satan, 2008, s. 27). Ayrıca 22 Ekim 1919 tarihinde gerçekleştirilen Amasya Görüşmeleri’ne Mustafa Kemal Paşa ile birlikte katılmıştır (Halaçoğlu, 1999, s. 230).

İstanbul’un işgalinin ardından Anadolu’ya geçen Bekir Sami Bey, Sivas Kongresi’nde Temsil Heyeti üyeliğine seçilmiştir. 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışında yer almış; 3 Mayıs 1920 tarihinde Hariciye Vekilliği görevine getirilmiştir. Bu görev kapsamında Moskova görüşmelerinde TBMM heyetine başkanlık etmiş (BCA, 30-18-1-1, 1-1-5) ve 1921 Londra Konferansı’nda Hariciye Vekili sıfatıyla TBMM’yi temsil etmiştir (BCA, 030.18.01/02.33.15). Ancak Avrupa’da yürüttüğü diplomatik temasların TBMM tarafından eleştirilmesi üzerine, 8 Mayıs 1921 tarihinde Hariciye Vekilliği görevinden istifa etmiştir (Çoker, 1995, s. 840).

II. Dönem TBMM’de Tokat mebusu olarak görev yapan Bekir Sami Bey, Şubat 1922’de tedavi amacıyla Avrupa’ya gitmiştir. Yurda dönüşünün ardından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’na katılmış; partinin kapatılmasından sonra siyasi faaliyetlerini bağımsız olarak sürdürmüştür. Mustafa Kemal Paşa’ya yönelik suikast girişimiyle bağlantılı olduğu iddiasıyla tutuklanmış ve yargılanmış, ancak beraat etmiştir. Bu olayın ardından aktif siyasetten çekilmiştir. Vefatından sonra, 1934 yılında yürürlüğe giren Soyadı Kanunu ile ailesi “Kunduh” soyadını almıştır (Konukçu, 2017, s. 278).

Cami Bey (Abdülkâdir Cami Baykurt): Abdülkadir Câmî Bey: Süvari Birinci Ferik Çankırılı Mehmet Münir Paşa ile Ayşe Hanım’ın oğlu olarak 1877 yılında İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı Abdülkadir olan Câmî Bey’e, “Câmî” lakabı Trablusgarp’ta görev yaptığı sırada, komutanı Müşir Recep Paşa tarafından ünlü mutasavvıf Molla Câmî’ye benzetilmesi nedeniyle verilmiştir (Yılmaz, 2018, s. 11).

Öğrenim hayatına Soğukçeşme Askerî Rüştîyesi’nde başlayan Abdülkadir Bey, Kuleli Askerî İdadisi’ni tamamladıktan sonra Harbiye Mektebi’ne devam etmiştir. 1896 yılında mülâzım-ı sâni rütbesiyle mezun olmuş ve Trablusgarp Süvari Alayı’nda görevlendirilmiştir (Demirel, 2007, s. 184). II. Meşrutiyet’in ilanına kadar Trablusgarp’ta bulunan Câmî Bey, askerî görevlerinin yanı sıra idari görevler de üstlenmiş; Gat Kazası Kaymakamlığı yapmış ve I. ile II. Osmanlı Mebusan Meclisleri’nde Fizan mebusu olarak görev almıştır (BOA, İ. DÜİT, 11-111).

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin faaliyetlerine aktif olarak katılan Câmî Bey, daha sonraki süreçte muhalif kanatta yer almış ve 5 Eylül 1912 tarihinde kurulan, dönemin ilk milliyetçi partilerinden biri olarak kabul edilen Millî Meşrutiyet Fırkası’nın çalışmalarına iştirak etmiştir (Kuran, 1956, s. 504). I. Dünya Savaşı sırasında İzmir’de Askerî Sansür Müfettişliği görevinde bulunmuş; İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer alarak cemiyetin kâtip-i umumiliğini üstlenmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Aydın mebusu olarak görev yapmıştır (BOA, DH.İ.UM.EK, 112-43).

Millî Mücadele sürecinde Ankara’ya gelen Câmî Bey, TBMM’nin kuruluş faaliyetlerine katılmış ve 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Dâhiliye Vekili olarak görev almıştır (Yılmaz, 2018, s. 119). Ancak bu görevinden 13 Temmuz 1920 tarihinde istifa etmiştir. Ardından 4 Eylül 1920’de Ankara Hükûmeti’nin siyasi temsilcisi olarak Roma’ya gönderilmiştir (BOA, HR, İM, 48-188). Roma’daki görevini 1923 yılına kadar sürdürmüştür.

Türkiye’ye dönüşünün ardından uzun süre aktif siyasetten uzak kalan Câmî Bey, 1945 yılına kadar herhangi bir resmî siyasi görev üstlenmemiştir. Bu dönemde yazarlık ve gazetecilik faaliyetlerinde bulunmuş; Fevzi Çakmak ile birlikte İnsan Hakları Cemiyeti adıyla bir derneğin

kuruluş çalışmalarına katılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve hükûmete hakaret ettiği iddiasıyla yargılanmış, hapis cezasına çarptırılmış ancak daha sonra beraat etmiştir. Abdülkadir Câmî Bey, 4 Kasım 1949 tarihinde vefat etmiştir.

Hüsrev Bey (Gerede): Hüsrev Bey (Gerede), Ferik Mehmet Ali Paşa ile Mahinur Hanım'ın oğlu olarak 1886 yılında Edirne'de doğmuştur. 1908 yılında Harp Akademisi'nden mezun olan Hüsrev Bey, Balkan Savaşları'nda ve ardından Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde görev yapmıştır (Kılıç, 2017, s. 2). Millî Mücadele sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı sırasında yanında bulunan isimlerden biri olan Hüsrev Bey, 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla görev yapan Mustafa Kemal Paşa'nın kurmay heyetinde yer almış; istihbarat ve siyasi şube müdürlüğü görevlerini üstlenmiştir (Tevetoğlu, 1971, s. 203).

1919 seçimlerinde Trabzon mebusu olarak Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilen Hüsrev Bey, 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesinin ardından Ankara'ya geçmiştir. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon mebusu olarak görevini sürdürmüş; TBMM'ye yönelik isyanlardan biri olan Bolu İsyanı sırasında Gerede'de yürüttüğü faaliyetlerle isyanın bastırılmasında etkili olmuştur. Bu hizmetleri nedeniyle, 1934 yılında Soyadı Kanunu'nun kabulü sonrasında Atatürk'ün takdiriyle "Gerede" soyadını almıştır (Alkan, 2019, s. 2).

Yalnızca Birinci TBMM döneminde milletvekilliği yapan Hüsrev Bey, Cumhuriyet'in ilanından sonra askerlik ve mebusluk görevlerinden ayrılarak diplomasi alanında kariyerini sürdürmüştür. Bu kapsamda Budapeşte, Sofya, Tahran, Tokyo, Berlin ve Rio de Janeiro büyükelçiliklerinde görev yapmıştır (BCA, 30-18-1-2, 60-97-3). 1934 yılında yurda dönen Hüsrev Bey, 1934–1936 yılları arasında Urfa, 1942–1947 yılları arasında ise Sivas milletvekili olarak siyasi hayata yeniden katılmıştır. Hüsrev Bey, Japonya ve Almanya üzerine kaleme aldığı eserlerin yanı sıra, Mustafa Kemal Atatürk'e dair hatıralarını da yayımlamıştır. 20 Mart 1962 tarihinde vefat eden Hüsrev Bey'in anısına, İstanbul Şişli'de yaşadığı cadde üzerinde bir anıt dikilmiştir (Alkan, 2019, s. 103).

Yunus Nadi Bey (Abaloğlu): 1880 yılında Fethiye'de doğmuştur. İlk öğrenimini Rodos İptidai Mektebi'nde tamamlamış, ardından Süleymaniye Medresesi'nde eğitim görmüştür. Mekteb-i Sultânî'den mezun olduktan sonra Hukuk Mektebi'nde öğrenim görmüştür. Genç yaşlardan itibaren gazeteciliğe yönelen Yunus Nadi Bey, meslek hayatına Malûmat gazetesinde başlamıştır (Eroğlu, 2016, s. 22). Yönetim karşıtı faaliyetlere katıldığı gerekçesiyle tutuklanarak Midilli Adası'na sürgün edilen Yunus Nadi Bey, II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İstanbul'a dönmüş ve gazetecilik faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu dönemde İkdâm ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde görev almıştır. 1910 yılında Selanik'te, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Rumeli gazetesinde yazı işleri müdürlüğü yapmış; 1911 yılında ise Aydın mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a seçilmiştir (BOA, DH. ŞFR, 588/155). Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Yeni Gün gazetesini çıkarmaya başlayan Yunus Nadi Bey, İstanbul'un işgali sonrasında gazetenin İngilizler tarafından kapatılması üzerine Ankara'ya geçerek yayın faaliyetlerini burada sürdürmüştür (Canpolat, 2020, s. 379). Millî Mücadele sürecinde basın yoluyla önemli katkılar sağlamış; Halide Edip Adıvar ile birlikte Anadolu Ajansı'nın kuruluşunda yer almıştır. Yunus Nadi Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İzmir ve Muğla milletvekili olarak görev yapmıştır. 1924 yılından itibaren İstanbul'da Cumhuriyet gazetesini yayımlamaya başlamış ve uzun yıllar boyunca bu gazetenin başyazarlığını üstlenmiştir. Türk basın hayatında kalıcı izler bırakan Yunus Nadi Bey, 1945 yılında Cenevre'de vefat etmiştir (Eroğlu, 2016, s. 434).

Aziz Zekayi Bey (Apaydın): 884 yılında Bosna'da doğmuştur (BOA, DH, 111/467). İlk öğrenimini Aydın Rüştîyesi'nde tamamlamış, ardından İzmir Merkez İdadisi'nden mezun olmuştur. Daha sonra Mülkiye Mektebi'ne girmiş ve 1903 yılında bu okulun Yüksek

Kısmı’ndan mezun olarak İzmir Vilayeti Maiyyet Memurluğu görevine atanmıştır (BOA, DH. MKT, 739/35).

Meslek hayatı boyunca Vulçetrin, Beykoz, Uşak, Eskişehir ve Planga kaymakamlıklarında görev yapan Zekai Bey (BOA, İ. DH, 1456/14), ayrıca Mersin, Kayseri ve Eskişehir mutasarrıflıkları görevlerinde bulunmuştur. Millî Mücadele döneminde Adana Cephesi’nde gönüllü olarak görev alarak sürece fiilen katkı sağlamıştır (Apaydın, 1984, s. 301).

27 Ağustos 1920 tarihinde milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne katılan Zekai Bey, Lozan Konferansı’na danışman sıfatıyla iştirak etmiştir. Milletvekilliğinin yanı sıra bakanlık ve büyükelçilik görevlerinde de bulunan Zekai Bey, Eylül 1939 tarihinde emekliye ayrılmıştır. 29 Nisan 1947 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir (Apaydın, 1984, s. 303).

Heyet Üyelerinin Türkiye’nin Siyasi Ve Diplomatik Gelişimine Katkıları

Siyasi alanda

Londra konferansında heyet başkanı olan Bekir Sami Bey, 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM’nin açılışında Amasya mebusu olarak bulunmuş, 3 Mayıs 1920 tarihinde Hariciye Vekilliğine seçilmiştir. Londra Konferansı’ndan önce İcra Vekilleri Heyeti’nce 5 Mayıs 1920 tarihinde Sovyet Rusya ile görüşmeleri yürütmek üzere oluşturulan heyetin başkanlığına getirilmiştir (Öztoprak, 1992, s. 96). Daha sonra Londra Konferansı’na giden heyetin başına getirilen Bekir Sami Bey konferansı sonrasında Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine 8 Mayıs 1921 tarihinde Hariciye Vekilliğinden istifa etmiştir (Çelebi, 2023, s. 915).

II. TBMM döneminde Tokat mebusu olmuştur. Tedavi için Avrupaya giden Bekir Sami Bey 17 Kasım 1924 tarihinde Terakki Perver Cumhuriyet Fırkasına katılmıştır. İzmir’de suikast girişimi sonrası fırkanın kapatılmasından sonra bağımsız mebus olarak siyasi hayatına devam etmiştir (Gökman, 1973, s.47).

Tablo 1: Bekir Sami Kunduh’un yasama faaliyetleri (meclis zabıt ceridelerinden derlenmiştir)

Yasama Faaliyetinin Türü	Yasama Faaliyetinin Sayısı
Takrir	1
Beyanat, Nutuk	1
Söz	1
Toplam	3

Bekir Sami Bey yasama faaliyetleri açısından mecliste daha çok hariciye ile ilgili konularda ön plana çıkmıştır. Londra Konferansı (TBMMZC, Cilt 8, Birleşim 142, s.38) ve Fransızlarla yapılan siyasi müzakereler ile ilgili beyanatları bulunmaktadır (TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 32, s.74). Ayrıca Tokat mebusu olarak Samsun-Sivas-Havza-Çorum yollarının inşası ile ilgili bir de önergesi bulunmaktadır (TBMMZC, Cilt 8, Birleşim 30, s.336).

Heyet üyelerinden Cami Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mart tarihli çağrısına uyarak 23 Nisan günü TBMM’nin açılışına katılmış I. TBMM’de Aydın mebusu olarak bulunmuştur. Yine birinci mecliste Dâhiliye Vekili seçilmesine rağmen bu görevde uzun süre kalmayarak 13 Temmuz 1920 tarihinde istifa etmiştir. Mebusluk görevinde kalmak koşulu ile Roma’ya siyasi temsilci olarak görevlendirilmiştir (Yılmaz, 2012, s.37).

Tablo 2: Abdülkadir Cami Baykurt'un yasama faaliyetleri (meclis zabıt ceridelerinden derlenmiştir)

Yasama Faaliyetinin Türü	Yasama Faaliyetinin Sayısı
Teklif	1
Söz	7
Toplam	8

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Cami Bey, mecliste görev yaptığı süre içerisinde çok aktif olmadığı anlaşılmaktadır. Takrir, teklif, beyanat gibi meclis aktivitelerinden ziyade mecliste görüşülen konularda söz almak sure tiyle çalışmalara katıldığı gözlenmektedir. İstanbul Hükümeti'nin yapmış olduğu antlaşmaların yok sayılması (TBMMZC, Cilt 1, Birleşim 15, s.288), Müdafa-i Milliye Teşkilatının Takviyesi (TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 33, s.293-297), İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanununun Tadili (TBMMZC, Cilt 5, Birleşim 94, s.285-286), İcra Vekillerine ve resmi makamlara gönderilecek muhareratın sansürden istisnası (TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 27, s.166), Gayri müstehak ve naehil olarak tayin edilen memurlar hakkındaki istizah takrir (TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 28, s.186) gibi konularda söz almıştır.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Trabzon mebusu olarak bulunan Hüsrev Bey İstanbul işgal edildikten sonra Ankara'ya gelerek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarına katılmıştır (Kılıç, 2017, 103). Birinci meclisin açılışından itibaren mebus olarak görev yapan Gerede, 1949 yılına kadar çeşitli illerin temsilciliğini yapmayı sürdürmüştür. 1934-1936 yılları arasında Urfa, 1942-1947 yıllarında Sivas milletvekilliği yapmıştır (Kılıç, 2017, s.111).

Tablo 3: Hüsrev Gerede'nin yasama faaliyetleri (meclis zabıt ceridelerinden derlenmiştir)

Yasama Faaliyetinin Türü	Yasama Faaliyetinin Sayısı
Teklif	9
Takrir	7
Suallere Verilen Cevap	1
Söz	68
Toplam	85

Uzun süre mecliste bulunan Hüsrev Bey heyet üyeleri arasında yasama faaliyetleri bakımından en aktif olan mebus olarak ön plana çıkmaktadır. Yasama faaliyetlerine bakıldığında askeri konular ön plana çıkmaktadır. Şehit ailelerine yardım ve vergi borçlarının affı konularında önergeleri bulunmaktadır (TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 23, s.67). Londra Konferansına gidecek heyet ile ilgili meclise izahatlarda bulunmuştur (TBMMZC, Cilt 1, Birleşim 145, s.396). Ayrıca Men-i İsrifat Kanunu (TBMMZC, Cilt 5, Birleşim 97, s.363), Teşkilatı Esasiye Kanunu (TBMMZC, Cilt 7, Birleşim 135, s.326), Köy İdareleri Kanunu (TBMMZC, Cilt 6, Birleşim 11, s.283-284) ve bütçe görüşmeleri (TBMMZC, Cilt 7, Birleşim 138, s.386) gibi konularda söz alarak yasama faaliyetlerine katkıda bulunmuştur.

Birinci TBMM döneminde İzmir mebusu olan Yunus Nadi Bey 1934 yılına kadar bu görevde kalmıştır. TBMM'nin ilk döneminde yer almıştır (Çolak, 2015, s. 111). Sonraki dönemlerde Muğla milletvekili olarak Meclis'teki görevini 1943 yılına kadar sürdürmüştür (Kodaz, 2023, s. 9).

Tablo 4: Yunus Nadi Abaloğlu'nun yasama faaliyetleri (meclis zabıt ceridelerinden derlenmiştir)

Yasama Faaliyetinin Türü	Yasama Faaliyetinin Sayısı
Teklif	1
Takrir	10
Suallere Verilen Cevap	1
Söz	35
Toplam	47

Yunus Nadi Bey mecliste yasama faaliyetlerine aktif olarak katılım sağlayan vekillerden birisi olmuştur. Başta matbuat ve basın faaliyetleri olmak üzere birçok konuda meclis çalışmalarına katılmıştır. Teşkilatı Esasiye Kanunu (TBMMZC, Cilt 6,Birleşim 105, s.122), Bütçe Kanunu (TBMMZC, Cilt 2,Birleşim 162, s.835), Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkili Hakkındaki Kanun (TBMMZC, Cilt 2,Birleşim 25, s.136-137) ve Hariciye (TBMMZC, Cilt 7,Birleşim 121, s.23) ile ilgili konularda mecliste söz almıştır. Ayrıca Londra Konferansına gidecek heyet ile ilgili mecliste söz almıştır.

Zekai Bey mebus olarak 27 Ağustos 1920 tarihinde yasama faaliyetleri başlamıştır. II. TBMM döneminde Aydın mebusu olarak görev yapmıştır(Apaydın, 1984, s. 301). 6 Mart 1924 tarihinde kurulan İsmet Paşa hükümetinde Ziraat Vekili olmuştur. III. TBMM döneminde Diyarbakir mebusu olarak mecliste bulunan Zekai Bey dördüncü İnönü hükümetinde Nafia, beşinci İnönü hükümetinde Milli Müdafaa Vekili olarak çalışmıştır. 1930 yılında başladığı Milli Müdafaa Vekilliği görevinden 1935 yılında istifa etmiştir(Apaydın, 1984, s.301).

Tablo 5: Aziz Zekayi Apaydın’ın yasama faaliyetleri (meclis zabıt ceridelerinden derlenmiştir)

Yasama Faaliyetinin Türü	Yasama Faaliyetinin Sayısı
Teklif	5
Takrir	4
Söz	67
Toplam	76

Aziz Zekayi TBMM’nin aktif mebuslarından biridir. Bilhassa mali konular, askeri konular ve hariciye ilgili konular hakkında yasama faaliyetlerine katkıda bulunmuştur. Askerlik Ceza Kanunu (TBMMZC, Cilt 15,Birleşim 48, s.49) Bütçe Kanunları (TBMMZC, Cilt 7,Birleşim 12, s.449), Ormanların İşletilmesi ile İlgili Kanunlar (TBMMZC, Cilt 8,Birleşim 44, s.1058), İstiklal Mahkemeleri Kanunu (TBMMZC, Cilt 6,Birleşim 11, s.273),Teşkilatı Esasiye Kanunu görüşmeleri (TBMMZC, Cilt 6,Birleşim 119, s.488), Mübadele İmar ve İskan Kanunu(TBMMZC, Cilt 3,Birleşim 46, s.168-169) ile ilgili konularda söz almış. Bütçe müzakerelerinde meclise teklifler sunmuştur.

Genel olarak bakıldığında; Hüsrev Gerede, 85 faaliyet ile en aktif mebus olarak öne çıkmaktadır; özellikle askeri konular, bütçe ve kanun görüşmeleri üzerinde söz almıştır. Aziz Zekai Apaydın da yoğun bir yasama faaliyeti göstermiş, mali ve askeri konulara katkı sağlamıştır. Yunus Nadi Abalıoğlu, matbuat ve basın konularında etkin olmuş ve sözlü katkılarıyla meclis çalışmalarına katılmıştır.

Abdülkadir Cami Bey, daha çok söz alarak görüş bildirmiş ve tekliflerde bulunmuştur; meclis çalışmalarında sınırlı düzeyde aktif olmuştur. Bekir Sami Kunduh, mecliste nispeten az faaliyet göstermiş, öncelikli olarak dış politika ve hariciye konularında beyanatlar vermiştir.

Diplomasi ve Bürokrasi Alanında

Diplomasi alanında görev yapanlar

921 yılında yapılan Londra konferansına TBMM’yi temsilen katılan heyet üyeleri yalnızca siyasi alanda değil diplomasi ve bürokrasi sahasında da ülkemize hizmet etmişlerdir. TBMM’nin ilk hariciye vekili olan Sami Bey siyasi bilgiler eğitimini Paris’te almıştır. Yurda dönüşünde Hariciye Nezaretinde görev yapmıştır. Görevine Petersburg Elçiliğinde kâtiplik yaparak başlamış, ardından Tebriz, Kirmanşah, Sina, Malta ve Mesina konsolosluklarında çalışmıştır. Öte yandan Trablusgarp mektupçuluğu görevi ile Dâhiliye Nezaretinde çalışmış, Cebeligarbi ve Halep valilikleri görevinde bulunmuştur(Gürdal, 2019, s.17). Milli mücadele döneminde diplomasi alanında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Özellikle Moskova görüşmeleri ve Londra Konferansı’nda TBMM Hükümetini temsil etmiştir. TBMM hükümeti

ve Türkiye Cumhuriyetinin yeni diplomat tipinin ilk temsilcilerinden biri olmuştur. Bu yeni diplomat tipi ve ekolü yıllarca hariciyemize yön vermiştir(Gürdal, 2019, s.18).

Asker kökenli diplomatlarımızdan olan Cami Bey II. Meşrutiyetin ilanına kadar Trablusgarp'ta askeri ve idari görevlerde bulunmuştur. II. Meşrutiyet sonrası meclisin yeniden açılması ile Fizan mebusu olarak Osmanlı meclisine girmiştir(Yılmaz, 2012, s.3). Cami Bey Londra Konferansından sonra 1945 yılına kadar siyasete dâhil olmamıştır. Yazarlık ve gazetecilik yaparak hayatını sürdürmüştür. İnsan hakları cemiyetinin kurucularından birisi olmuştur(Yılmaz, 2012, s.160).

Cumhuriyet tarihinin aktif diplomatlarından biri olan Hüsrev Bey, Milli Mücadele döneminin ardından askerlik görevini bırakarak diplomat olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Budapeşte, Sofya, Tahran, Tokyo, Berlin ve Rio de Janeiro Büyükelçiliği görevlerini ifa etmiştir. Türk- Alman ve Türk- Japon devletleri arasında iyi ilişkiler kurulmasına öncülük etmiştir. Öte yandan 1934 yılında Türk- İran dostluğunun geliştirilmesi adına İran Şahı Rıza'nın Türkiye'yi ziyareti konusunda etkin bir rol üstlenmiştir(Karakuş, 2019, s.42).

Bürokrasi alanında görev yapanlar

Yunus Nadi Bey, öğrencilik yıllarından itibaren gazetecilik mesleğini yapmaya başlamıştır. Çanakkale Savaşından sonra, Mustafa Kemal'in Sofya'da ateşe militerlik görevindeyken çektiği bir fotoğrafını Tasvir-i Efkâr'da yayınlayan ilk Türk gazetecisi olmuştur Kurtuluş savaşı yıllarında ve sonrasında çok önemli görevler üstlenen Anadolu Ajansı'nın Halide Edip ile birlikte kurucularındandır(Özkaya, 1985, s.590). Yunus Nadi, 10 Ağustos 1920'den itibaren gazetesini "Anadolu'da Yeni Gün" adıyla çıkarmaya başlamış ve Anadolu'daki Milli Mücadeleyi desteklemiştir(Aydın, 2010, s.2). Gazete, 11 Mayıs 1924'e kadar Ankara'da yayımlanmıştır. Yunus Nadi, 1936'ya kadar Cumhuriyet gazetesinin başyazarlığını yapmıştır. Nebizade Hamdi ve Zekeriya Sertel'in gazeteden ayrılmasından sonra gazetenin tek sahibi olmuştur. Abalıoğlu, Artemis, İhtilal ve İnkılab-ı Osmani, Kırk Dokuz Saat Graf Jeplin ile Havada kitaplarını da kaleme alan Yunus Nadi Bey Türk basın ve düşünce hayatına önemli katkılarda bulunmuştur(Eroğlu, 2016, s.45).

Aziz Zekai Bey özellikle Lozan Konferansı ve Londra görüşmelerinde TBMM Heyetinde yer alarak önemli hizmetlerde görev almış, bir milletvekili olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne bürokrasi alanında da önemli katkılarda bulunmuştur. İlk olarak İzmir Vilayeti Maiyyet Memurluğuna atanmıştır. 1907'de Volçetrin Kaymakamı olmuştur. 1908-1913 yılları arasında Planga, Uşak, Eskişehir ve Beykoz Kaymakamlıklarında bulunmuştur. Mayıs 1914'te Mersin Mutasarrıflığına getirilmiştir. Ekim 1916'da Kayseri, Haziran 1917'de Eskişehir Mutasarrıfı olmuştur. İki farklı dönemde Moskova Büyükelçiliği görevinde bulunmuştur. Aziz Zekai Bey alanında uzman, uzlaşmacı ve entelektüel birikimi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve diplomatik gelişimine önemli katkılar sunmuştur(Apaydın, 1985, s.308).

Sonuç

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nı kaybettikten sonra 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros mütarekesini imzalamıştır. Mütareke şartlarından hareketle İtilaf devletleri birçok bölgede işgallere başlamışlardır. Bu işgallere tepki olarak Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Milli Mücadele günden güne güçlenmeye başlamış ve halktan büyük destek görerek Erzurum ve Sivas kongrelerinin ardından 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM açılmıştır. TBMM açıldıktan sonra düzenli ordu kurulması çalışmalarına başlanmıştır. Öte yandan İtilaf devletleri yenilen devletlere imzalatılacak olan barış anlaşmalarının şartlarını belirlemek için 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı toplanmıştır. İtilaf Devletleri Paris Barış Konferansında Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşımı konusunda uzlaşma sağlayamayınca 24 Nisan 1920 tarihinde San Remo Konferansı'nı toplamışlardır. Burada

Osmanlı Devletini paylaşıp bu kararlarını 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Anlaşması adıyla Osmanlı Hükümeti’ne imzalatmışlardır.

TBMM’ye bağlı düzenli ordu birlikleri İngilizlerin desteği ile harekete geçen Yunan ordusunun taarruzunu I. İnönü muharebesinde durdurmayı başarmıştır. İngilizler TBMM hareketinin daha fazla başarılı olmasını önlemek ve Sevr’in birkaç maddesini değiştirmek ve bir an önce kalıcı bir barış antlaşmasını imzalamak üzere Londra’da bir konferans düzenlenmesine karar vermişlerdir. Ancak bu konferansa hem İstanbul hem de Ankara Hükümeti’nin temsilcileri davet edilerek iki hükümet arasındaki görüş ayrılığından faydalanılmak istenmiştir. Tevfik Paşa ile Mustafa Kemal arasında yapılan telgraflaşmaların ardından heyetlerin ayrı ayrı Londra’ya gönderilmesi kararı alınmıştır. Londra Konferansında TBMM Hükümeti Bekir Sami Bey başkanlığında Aydın mebusu ve İtalya temsilcisi olan Cami Bey, Trabzon mebusu Hüsrev Bey, İzmir mebusu Yunus Nadi Bey, Adana mebusu Zekai bey ve müşavirlerden oluşan bir heyet tarafından temsil edilmiştir.

Heyet üyeleri TBMM tarafından özenle seçilmiş ve alanlarında uzman kişilerden olduğundan Türkiye’ye hem siyaset hem de bürokrasi alanında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Heyet üyelerinin tamamı milletvekilliği görevinde bulunmuş ve yasama faaliyetlerine aktif olarak katılım sağlamışlardır. Bekir Sami Bey Hariciye Vekilliği, Cami Bey Dâhiliye Vekilliği, Aziz Zekayi Bey Nafia ve Milli Müdafaa Vekilliği görevlerinde bulunmuşlardır. Yine bürokrasi alanında da büyükelçilik ve diplomatlık görevlerini başarıyla yapmışlardır. Yunus Nadi Bey Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin basın alanındaki ilk ve en önemli kurumlarından biri olan Anadolu Ajansı’nın kurucularından biri olmuştur. Heyette yer alan üyeler Türkiye Cumhuriyeti’nin hem kuruluş aşamasında hem de sonrasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

ATASE, İSH 15- B, Kutu 1039,Gömlek 95, Belge 95.

ATASE, Kutu 1034, Gömlek 36, Belge 36-1 a.

BCA, 030.18.01./02.33.14

BCA, 30-18-1-1, 2-33-9

BCA, 30-18-1-1, 1-1-5

BCA, 030.18.01./02.33.15

BCA, 30-18-1-2,60-97-3.

BOA, İ. DUİT, 11-111.

BOA, DH. İ.UM. EK. 112- 43

BOA, HR, İM. 48-188

BOA, DH. ŞFR.588-155

BOA, DH.111-467

BOA, DH. MKT, 739-35

BOA, İ.DH.1456-14

TBMMZC, Cilt.7,s.410-415.

TBMMZC, Cilt. 1,s.18-21.

TBMMZC, Cilt. 8,s.101.

TBMMZC, Cilt 8,Birleşim 142, s.38.

TBMMZC, cilt 2,Birleşim 32, s.74.

TBMMZC, cilt 8,birleşim 30, s.336.

TBMMZC, Cilt 1,Birleşim 15, s.288.

TBMMZC, Cilt 2,Birleşim 33, s.293-297.

TBMMZC, Cilt 5,Birleşim 94, s.285-286.

- TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 27, s.166.
 TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 28, s.186.
 TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 23, s.67.
 TBMMZC, Cilt 1, Birleşim 145, s.396.
 TBMMZC, Cilt 5, Birleşim 97, s.363.
 TBMMZC, Cilt 7, Birleşim 135, s.326.
 TBMMZC, Cilt 6, Birleşim 11, s.283-284.
 TBMMZC, Cilt 7, Birleşim 138, s.386.
 TBMMZC, Cilt 6, Birleşim 105, s.122.
 TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 162, s.835.
 TBMMZC, Cilt 2, Birleşim 25, s.136-137.
 TBMMZC, Cilt 7, Birleşim 121, s.23.
 TBMMZC, Cilt 15, Birleşim 48, s.49.
 TBMMZC, Cilt 7, Birleşim 12, s.449.
 TBMMZC, Cilt 8, Birleşim 44, s.1058.
 TBMMZC, Cilt 6, Birleşim 11, s.273.
 TBMMZC, Cilt 6, Birleşim 119, s.488.
 TBMMZC, Cilt 3, Birleşim 46, s.168-169.

Telif Eserler

- Alkan, E. (2019). “Hüsrev Gerede: hayatı ve siyasi kişiliği (1884 - 1962)”, Tez no. 599857) [Yüksek lisans tezi, Anakara Hacı Bayram Veli Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Apaydın, E.(1984). “Türkiye Cumhuriyeti’nin bakan ve büyükelçilerinden Zekâi Apaydın’ ın albümünden”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1, sy. 1:300-308.
- Aydın, H. (2013). “Sakarya Savaşı’nda Anadolu’da Yeni Gün”. *Selçuk İletişim*, 6(2), 218-229.
- Canpolat, M.(2020). “Milli mücadele yıllarında Anadolu’da Yeni Gün gazetesi’nde Cumhuriyet, cihan inkılabı ve millî komünizm meseleleri”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 11, (Kasım): 377-409.
- Çelebi, O.(2023). “Milli mücadele dönemi basınına göre Bekir Sami Bey’in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 11 (35), 906-930.
- Çelik, K.(2007). “Milli mücadelede iç isyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S-40, Kasım.
- Çoker, F.(1995). *Türk parlamento tarihi-millî mücadele ve TBMM I. dönem 1919-1923, C. III*. TBMM Basımevi, Ankara.
- Çolak, F.(2015). “I. dönem TBMM’de İzmir mebusları ve faaliyetleri”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 15, sy. 31 (Aralık): 107-55.
- Demirel, M.(2007) "Cami Baykurt", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt.8*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Eroğlu F.(2016). “Yunus Nadi - hayatı ve eserleri (1879 – 1924)”, (Tez no. 430475) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Goloğlu, M.(1971). *Cumhuriyet’e doğru 1921-1922*. Ankara.
- Gökman, M.(1973). *50. Yılın tutanağı (1923-1973)*. İstanbul.
- Gürdal, F.(2019). “Türk siyasi hayatında Bekir Sami Kunduh (1865-1933)”, (Tez no. 575686) [Yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Halaçoğlu, A.(1999). “Amasya protokolü ve Osmanlı hükümetleri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 15, sy. 43 (Mart): 229-234.

- Halıcı Ş.(2020). “Bekir Sami Kunduh (1867-1933)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/bekir-sami-kunduh-1867-1933/?pdf=3756>. Erişim tarihi: 12/04/2025.
- Haytoğlu, E.(2023). “İzmir’in İşgal Sürecinde Ali Nadir Paşa Ve 17. Kolordu”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* .23, sy. 46 (Temmuz): 25-94.
- Jaeschke, G.(1989). *Türk kurtuluş savaşı kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya kadar*, 2. Baskı, Ankara.
- Kara, B.(2009). “Savaş hazırlayan barış konferansı: Londra konferansı”. *Gazi Akademik Bakış* Cilt 3, Sayı 5.
- Karakuş, C.(2019). “Hüsrev Gerede'nin hayatı ve faaliyetleri (1884-1962)”. (Tez no. 552008) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kemal, C.(2010). “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesi’ne tepkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. S. 46, Güz, s. 367-400.
- Kılıç, F.(2017). “Milli mücadele döneminde Hüsrev Gerede’nin yürüttüğü faaliyetler”. *History Studies*, Volume 9 Issue 4 November.
- Kocatürk, U.(2007). *Doğumundan ölümüne kadar kaynakçalı Atatürk Günlüğü*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kodaz, Y. (2023). *Yunus Nadi'nin gazete yazılarında Hatay*, Palet yayınevi, Konya.
- Konukçu, E. “Osmanlı IV. Orduy-ı Hümayunu’nda Kafkaslı komutan Musa Paşa”. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. Kafkasya Özel Sayısı, C. s.277-278.
- Köstüklü, N.(1991). “I. İnönü muharebesi ve siyasi sonuçları üzerine bazı düşünceler”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.21, 603-607.
- Kuran, A. B.(1956). *Osmanlı İmparatorluğunda inkılap hareketleri ve milli mücadele*. Baha Matbaası. İstanbul.
- Okur, M.(2011). “Gümrü, Moskova ve Kars antlaşmaları çerçevesinde ermeni sorunu üzerine genel bir değerlendirme”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8.
- Özkaya, Y.(1985). “Millî mücadele’de ‘Anadolu ajansının kuruluşu ve faaliyetine ait bazı belgeler”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1, sy. 2 (Mart 1985): 587-608.
- Öztoprak, İ.(1992). “Dışişleri bakanı Bekir Sami Bey’in istifası meselesi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 9, sy. 25 (Kasım): 95-108.
- Satan A.(2008). “Felah-ı Vatan grubu”. (Tez no. 229401) [Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Sonyel, S.R.(1991). *Türk kurtuluş savaşı ve dış politika*. 2. Baskı, Ankara.
- Şimşir, B.(2009). *Malta Sürgünleri*. Bilgi Yayınevi. İstanbul.
- Tevetoğlu, F. (1971). *Atatürk’le Samsun’a çıkanlar*. Atatürk ve Çevresi Yayınları. Ankara.
- Türkmen, Z.(2000). “30 Ekim 1918 tarihli Mondros ateşkes antlaşmasına göre Türk ordusunun kuruluş ve kadrosuna bir bakış”. *OTAM Dergisi*. Cilt 11, Sayı 11, 615 – 632.
- Uluslan, Ş.(2009). “Şark meselesinden Sevr’e Türkiye”. *ÇTTAD, VIII/18-19, (Bahar-Güz)*.
- Yılmaz, E.(2012). “Abdülkadir Câmi Baykurt'un hayatı, siyasî faaliyetleri ve düşünce yapısı (1877-1949)”, (Tez no. 317740 [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Yılmaz, E.(2018). *Dört devirde bir muhalif Abdülkadir Câmi Baykurt (1877-1949)*. T.T.K. Yayınları. Ankara.